ACX 0341

TUAN GURU HAJI OMAR DAN SUMBANGANNYA TERHADAP PENDIDIKAN DI DAERAH BESUT,TERENGGANU

FAIZURI BIN ABD. LATIF

DISERTASI INI DIKEMUKAKAN UNTUK
MEMENUHI KEPERLUAN BAGI
IJAZAH SARJANA USULUDDIN

Perpustakaan Universiti Malaya
A510986179

JABATAN SEJARAH DAN TAMADUN ISLAM
BAHAGIAN PENGAJIAN USULUDDIN
AKADEMI PENGAJIAN ISLAM
UNIVERSITI MALAYA
KUALA LUMPUR
2001

MOTTO

العلماء ورثة الأنبياء

Maksudnya:

(Ulama itu pewaris para Nabi)

(HADIS RIWAYAT BUKHARI)

TUAN GURU HAJI OMAR DAN SUMBANGANNYA TERHADAP PENDIDIKAN DI DAERAH BESUT, TERENGGANU

FAIZURI BIN ABD. LATIF

JABATAN SEJARAH DAN TAMADUN ISLAM
BAHAGIAN PENGAJIAN USULUDDIN
AKADEMI PENGAJIAN ISLAM
UNIVERSITI MALAYA
KUALA LUMPUR
2001

DEDIKASI

Dedikasi istimewa buat ....

Ayahanda,
Rangkaian harapan pesanan jua
Titisan keringatmu yang jatuh ke bumi
Menjadikan aku insan berilmu
Titisan pengorbanan dan didikan yang dicurahkan
Tidak bisa dibalas olehku

Bonda,
Terima kasih atas segala
Didikan dan bimbingan
Dan kasih sayangmu
Akan ku penuhi cita-cita dan impianku

Isteriku,
Jambangan kasihmu menyemarakkan semangatku
Sumbangan darimu amatlah ku hargai hingga akhirnya
Sokongan moral yang diberi
Menjadikan daku bercita-cita tinggi
Semoga Allah memberkati hidup kita

Guru-guruku,
Siraman ilmu yang dicurahkan
Ibarat obor menerangi kegelapan
Akan ku manafaatkan demi Islam tercinta

... Redha Allah kita cari ...

ABSTRAK

FAIZURI BIN ABD. LATIF : *"Tuan Guru Haji Omar Dan Sumbangannya Terhadap Pendidikan Di Daerah Besut, Terengganu."* Disertasi, Bahagian Pengajian Usuluddin, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 2001 / 2002. Dibawah bimbingan Al-Fadhil Dr. Ali bin Mohamad.

Disertasi ini membicarakan berkenaan dengan Tuan Guru Haji Omar Dan Sumbangannya Terhadap Pendidikan Islam Di Daerah Besut, Terengganu. Penulis berminat untuk mengetahui dan mengkaji tajuk ini dengan lebih terperinci lagi. Ini kerana daerah Besut merupakan satu daerah yang banyak melahirkan ulama-ulama yang berkaliber. Justeru itulah penulis merasa terpanggil untuk mengkaji salah seorang ulama yang terkenal di daerah Besut pada abad yang ke 20 ini.

Tuan Guru merupakan salah seorang daripada cerdik pandai agama. Mereka bukan hanya menjadi pemimpin di balaisah dan masjid sahaja. Malah peranan mereka adalah lebih luas dari itu, iaitu mendidik dan membentuk anak bangsa agar menjadi sebuah masyarakat yang berilmu dan berakhlak mulia.

Justeru itulah penulis cuba meneliti setiap sumbangan yang telah dicurahkan oleh Tuan Guru Haji Omar yang merupakan salah seorang

ulama yang terkemuka di daerah Besut, dalam rangka mengaplikasikan konsep *'Pendidikan Islam'* dalam masyarakat.

Disertasi ini menekankan beberapa persoalan penting iaitu :

i. Menelusuri sejarah kemunculan pendidikan Islam di daerah Besut. Dan apakah faktor yang mengangkat daerah ini menjadi salah- sebuah daerah yang berjaya di dalam penyebaran ilmu pengetahuan Islam di Terengganu. Serta sejauh manakah peranan yang dimainkan oleh para ulama dalam mengekalkan kedudukan tersebut.

ii. Tuan Guru merupakan pemimpin yang dianggap istimewa dan dipandang tinggi oleh masyarakat. Apakah keistimewaan yang ada kepada Tuan Guru Haji Omar, sehingga beliau begitu disanjung tinggi oleh masyarakat.

iii. Pendidikan Agama merupakan suatu perkara yang amat ditekankan di dalam al-Quran dan al-Sunnah. Oleh itu apakah pandangan Islam terhadap pendidikan dan apakah langkah yang diambil oleh Islam dalam merangka pendidikan yang lebih sempurna.

iv. Apakah langkah-langkah yang telah dilaksanakan oleh Tuan Guru Haji Omar dalam pendidikan, sehingga beliau berjaya melahirkan ramai ulama' yang berwibawa.

Untuk memperolehi jawapan kepada persoalan-persoalan ini, penulis telah memilih perkembangan pendidikan Islam di daerah Besut untuk dijadikan sampel penelitian.

Hasil dari kajian serta penelitian yang dilakukan, penulis mendapati banyak perubahan telah berlaku kepada masyarakat Besut semenjak dari kehadiran para ulama ke sini. Rentetan dari itu, telah tertubuh banyak daripada pusat-pusat pengajian dan sekolah-sekolah. Masyarakat juga turut mendapat manafaat dari pendidikan yang ada. Di samping itu, pendidikan yang dicurahkan juga berjaya membendung gejala maksiat yang menular dalam masyarakat.

Penulis telah membahagikan perbincangan-perbincangan dalam Disertasi ini kepada lima bab, iaitu :

BAB PERTAMA : Bab pendahuluan di dalamnya membahaskan tentang sejarah awal daerah Besut dan juga sejarah kemunculan pendidikan Islam ke daerah ini. Selain itu, bab ini juga turut membahaskan tentang pengertian tajuk, tujuan penyelidikan, kepentingan kajian, permasalahan kajian, masalah kajian, kajian terdahulu, metodologi dan sistematika kajian. Malah ia merupakan asas kepada perbincangan seterusnya.

BAB KEDUA : Landasan teori; mengandungi takrifan tentang pendidikan, perkembangan pendidikan di Malaysia, pendidikan Islam sebelum dan selepas merdeka, sistem pengajian Islam di Malaysia, sumber pendidikan Islam, bidang-bidang pendidikan Islam dan pendidikan Islam di daerah Besut.

BAB KETIGA : Bab ini membincangkan tentang sejarah pendidikan Islam di Besut, peribadi Tuan Guru Haji Omar dari sudut perkahwinan, pendidikan, peribadi, kebolehan dan kejayaan yang dicapai di dalam pendidikan.

BAB KEEMPAT : Bab ini merupakan bab kemuncak kepada penyelidikan yang dilakukan oleh penulis. Di sini, dibincangkan dengan lebih terperinci berhubung dengan sumbangan tokoh terhadap pendidikan Islam di daerah Besut serta kejayaan beliau dalam melahirkan ulama-ulama yang berwibawa. Di samping itu, turut dinyatakan pandangan penulis berhubung tajuk kajian.

BAB KELIMA : Bab ini merupakan bab penutup kepada kesemua perbincangan. Di dalamnya mengandungi kesimpulan dan rumusan hasil daripada kajian yang telah dibuat bermula daripada bab pertama hingga bab keempat. Turut dimuatkan saranan-saranan kepada pelbagai pihak dari pihak kerajaan negeri hingga kepada rakyat biasa untuk dibuat pertimbangan yang sewajarnya.

Sekian, Wassalam.

ABSTRACT

This dissertation discusses- Tuan Guru Haji Omar- His Contribution Towards Islamic Education in the district of Besut, Terengganu.

This writer intends to research and gain knowledge of the subject in greater depth. This is because the Besut district reflects and area that has produced many Islamic scholars of repute. Hence, this writer is inclined further to focus on one of the most renowned spiritual leaders of Besut in the nineteenth century.

Tuan Guru as a religious intellectual was not limited to the confines of the local *balaisah* and mosque only. It was more than that; contribution encompassed guiding and moulding citizens towards a society that was knowledge based and of high moral behavior.

It is for this reason also that the writer has attempted to scrutinize every contribution that has been promulgated by Tuan Guru Haji Omar within the confines of appliying the concept of *Islamic Education* in soceity.

This dissertation steresses several important question such as:

i The appearance in history of Islamic education in Besut. And what are the factors that raises the status of the district as being successful in

spreading religious in Terengganu, as well that was the extent of the role of religious leaders in ensuring the permanence of the status ?

ii Tuan Guru reflected a leader esteemed as extraordinary within the community. What were the qualities emboldened in Tuan Guru that merit such respect from society ?

iii Religious educaton has always been so emphasized in the Quran and the Sunnah. Therefore, what is the view of Islam towards educations and what are the steps taken by Islam towards its perfection ?

iv What are the methodology used by Tuan Guru in training for him to have produced so many outstanding religious teachers ?

In order to answer these questions raised, this writer has chosen the development of Islamic education in Besut as research sample.

The results of the research and scrunity done, the writer has found that much change has been brought within the Besut community ever since the advent of religious leaders. Synonymous with that centres of education and school sprang up. The community having also benefited aducationlly from the latter, aside from that, the spritual training levied forth was successful in stemming social vices infiltrating it.

The writer has divided this dissertation into five sections, thus:

Section 1 : This section deals with the early history of Besut and also the history of the amergency of the Islamic education in the area. Apart from that, this section also discusses the meaning of the title, the purpose of research, its importance, the difficulties of the research, previous research, methodologi and the systematic approaches to research. This is the preliminary grounding towards further detailed discussion.

Section 2 : Basic theory, consising of understanding the meaning of education, the development of education in Malaysia, Islamic education before and after Independence, the Islamic system of education, Islamic educational fields and Islamic education in Besut.

Section 3 : This section deals with the history of Islamic education in Besut, the personal character of Tuan Guru Haji Omar from the perspective of his marriage, education, abilities and succes in his education.

Section 4 : This section is the climax of the writers research. Herein, the discussion details the contribution of the intellectual towards Islamic guidance in the district of Besut as well as his success in producing so many religious leaders of high standing. It also includes the writer's own opinion concerning the research title.

Section 5 : This section reflects the finale toeards all topics discussed. Within it lies the conclusion and formulation resultant from the research done for sections one to four. Insertions also include suggestions to various sectors from the State Government to the ordinary public for due consideration.

PENGHARGAAN

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين وعلى اله وصحبه ومن تبعه بإحسان الى يوم الدين.

أما بعد،

Alhamdulillah, segala puji dan syukur dipanjatkan kehadrat Allah s.w.t, dengan taufiq dan hidayahNya, penulis dapat menyiapkan desertasi ini. Meski pun begitu, penulis tidak dapat lari daripada beberapa kelemahan dan kekurangan.

Melalui kesempatan ini, penulis ingin merakamkan ucapan setinggi-tinggi terima kasih dan penghargaan kepada Yang Berbahagia al-Fadhil Dr. Ali b. Mohamad selaku penyelia kepada penulis atas segala sumbangan, bimbingan dan nasihat dalam menyiapkan latihan ilmiah ini. Semoga Allah memberikan ganjaran yang setimpal di atas segala ilmu yang telah dicurahkan selama ini.

Penulis juga mempersembahkan penghargaan ini kepada ibu dan ayah yang telah banyak berkorban dan sentiasa memberi dorongan kepada penulis untuk terus berjuang di dalam menimba ilmu. Tidak lupa juga penghargaan ini buat isteri tersayang Khairiah Bt Hj. Mohd Noor yang sentiasa memberi dorongan dan semangat kepada penulis selama kajian ini dibuat. Teristimewanya juga buat anakanda yang tercinta dan disayangi Mohd Elman Farizi dan Mohd Faiz Atiqi yang memberi sumber inspirasi serta semangat kepada penulis untuk menyiapkan disertasi ini. Juga tidak lupa buat Suni, Za dan Ustaz Rusdi yang sudi mengedit, tiada kata yang

dapat digambarkan di atas segala dorongan dan inspirasi sewaktu penulis terkapai-kapai mencari bahan dan menukilkan idea. Sumbangan yang diberi amatlah dihargai, hanya Allah saja yang dapat membalasnya.

Akhir kata, penghargaan juga buat rakan-rakan seperjuangan yang sama-sama memberi bantuan dan pertolongan kepada penulis. Semoga segala jasa dan pengorbanan yang telah dicurahkan akan mendapat keberkatan dan ganjaran yang setimpal di sisi Allah. Amin.

Sekian,

Salam hormat dari penulis.

Faizuri bin Abd. Latif
124 Jalan Panglima Raja,
Kg. Gong Serapat ,
16800 Pasir Puteh,
Kelantan Darul Naim.

09-7866819

KANDUNGAN

	Halaman
ABSTRAK	i
PENGHARGAAN	ix
KANDUNGAN	xi
TRANSLITERASI	xvii
SENARAI SINGKATAN KATA	xxii
SENARAI LAMPIRAN	xxiii

BAB PERTAMA

PENDAHULUAN

1.1 Latar Belakang Masalah	1
1.2 Latar Belakang Lokasi	4
1.2.1 Kedudukan Daerah Besut	4
1.2.2 Sejarah Awal Daerah Besut	5
1.2.3 Taburan Penduduk Dan Sosio Ekonomi	6
1.2.4 Pendidikan	7
1.3 Pengertian Tajuk	10
1.4 Tujuan Penyelidikan	11
1.5 Kepentingan Kajian	12
1.6 Permasalahan Kajian	14
1.7 Masalah Kajian	15
1.8 Kajian Terdahulu	16
1.9 Metodologi Penyelidikan	17

1.9.1 Metod yang digunakan 18

1.9.1.1. Metod Pengumpulan Data 18

i) Metod Historis 19

ii) Metod Dokumentsi 19

iii) Metod Interview 20

1.9.1.2. Metod Analisa Data 21

i) Metod Induktif 22

ii) Metod Deduktif 22

iii) Metod Komparatif 22

1.10 Sistematika Penulisan 23

BAB KEDUA

SEJARAH PENDIDIKAN ISLAM DI MALAYSIA

2.1 Pendahuluan 28

2.2 Pengertian Pendidikan dan Kepentingannya 29

2.3 Pendidikan Islam Di Malaysia 31

2.3.1 Perkembangan Pendidikan Islam Di Malaysia 31

2.3.2 Sejarah Pendidikan Islam Sebelum Merdeka 35

2.3.2.1 Pendidikan Islam Pada Zaman Penjajah 37

2.3.3 Pendidikan Islam Selepas Merdeka 40

2.3.4 Sistem Pengajian Islam Di Malaysia 41

2.3.4.1 Pengajian pondok 41

2.3.4.2 Sekolah Agama Rakyat 42

2.3.4.3 Sekolah Agama Negeri 43

2.3.4.4 Sekolah Agama Kementerian Pendidikan Malaysia 44

2.3.5 Sumber Pendidikan Islam Di Malaysia 45

2.3.5.1 Al-Quran dan al-Hadis 45

2.3.6 Bidang-bidang Pendidikan Islam Malaysia 47

2.4 Pendidikan Islam di Daerah Besut 49

2.5 Kesimpulannya 50

BAB KETIGA

TUAN GURU HAJI OMAR DAN PERKEMBANGAN PENDIDIKAN ISLAM DI BESUT

3.1 Pendahuluan 53

3.2 Sejarah Pendidikan Islam Di Daerah Besut 54

3.2.1 Sistem Pondok Pertama Yang Diasaskan Di Terengganu 55

3.2.2 Tumpuan Pendidikan 56

3.2.3 Besut Melahirkan Ramai Ulama Terbilang 57

3.3 Pengenalan Tuan Guru Haji Omar 59

3.3.1 Nama Sebenar Tuan Guru Hj Omar 59

3.3.2 Latar Belakang Keluarga 61

3.3.2.1 Perkahwinan Tuan Guru Hj Omar 61

3.3.3 Pendidikan 63

3.3.3.1 Pendidikan Semasa Kecil 63

3.3.3.2 Pendidikan Semasa Remaja 63

3.3.3.3 Pendidikan Semasa Dewasa 65

3.3.4 Peribadi 67

3.3.4.1 Anak-anak 68

3.3.4.2 Pelajar-pelajar 68

3.3.4.3 Terhadap Masyarakat 69

3.3.5 Kelebihan Dan Kebolehan 71

3.3.5.1 Merawat penyakit 71

3.3.5.2 Mempunyai Karamat 72

i) Peristiwa serangga 72

ii) Peristiwa Mak Yong 73

iii) Peristiwa ketika dalam pelayaran 74

3.4 Antara Kejayaan Yang Dicapai Di Dalam Bidang Pendidikan 75

3.4.1 Menubuhkan pusat pengajian (pondok) 76

3.4.2 Melahirkan pelajar-pelajar yang berilmu 76

3.4.3 Membentuk masyarakat yang beriman 77

3.5 Kesimpulan 78

BAB KEEMPAT

PENGARUH PENDIDIKAN TOKOH

4.1 Pendahuluan 81

4.2 Tuan Guru Haji Omar Pelopor Pusat Pengajian Pondok 82

4.2.1 Penubuhan pusat pengajian (pondok) 82

4.2.1.1 Pengertian Pondok 82

4.2.1.1.1 Pengertian Menurut Bahasa Arab 82

4.2.1.2 Sejarah Penubuhan Pondok Tuan Guru Hj. Omar 84

4.2.1.2.1 Kedudukan Pondok Tuan Guru Hj Omar 86

4.2.1.2.2 Sokongan Raja Besut Terhadap Pembangunan Pondok 86

4.2.1.3 Sistem Pengajian 88

4.2.1.4 Jadual Waktu Pengajaran 91

4.2.1.5 Kaedah Pengajaran Dan Pembelajaran 95

4.2.1.5.1 Menadah Kitab 96

4.2.1.5.2 Hafalan 97

4.2.1.6 Sukatan Pelajaran 98

4.2.2 Kejayaan Tokoh Dalam Membentuk Pelajar 100

4.2.2.1 Imam 102

4.2.2.2 Guru Sekolah Moden 103

4.2.2.3 Pengasas Pusat Pengajian Pondok 103

4.2.2.4 Menjawat Jawatan Penting Dalam Kerajaan 104

4.3 Sambutan Masyarakat Setempat Terhadap Pendidikan Yang Dibawa Oleh Tokoh 106

4.4 Kesan Pendidikan Tokoh Terhadap Generasi Di Daerah Besut Pada Masa Kini 110

4.4.1 Tuan Guru Hj. Abdul Latif bin Awang 111

4.4.2 Haji Mohd Yusof bin Abu Bakar 114

4.5 Pandangan Masyarakat Sekitar Terhadap Sumbangan Tokoh 116

4.5.1 Masyarakat Pada Zaman Tuan Guru Hj Omar 116

4.5.2 Masyarakat Zaman Sekarang 117

4.6 Penilaian Penulis Berhubung Sumbangan Tokoh Di Dalam Pendidikan Islam Di Daerah Besut 119

4.6.1 Antara Faktor Kejayaan Tokoh Mendidik Pelajar 119

4.6.1.1 Keikhlasaan Pendidik Mencurahkan Ilmu 119

4.6.1.2 Sikap Dan Peribadi Pelajar 120

4.6.1.3 Menjadikan Masjid Dan Surau Sebagai Tempat Pengajian 120

4.6.1.4 Menubuhkan Pusat Pengajian Pondok 121

4.7 Kesimpulan 122

BAB KELIMA

PENUTUP

5 KESIMPULAN DAN SARANAN 126

5.1 Kesimpulan Dan Penutup 126

5.2 Saranan-saranan 130

5.2.1 Saranan Kepada Ibu Bapa 131

5.2.2 Saranan Kepada Guru-guru 132

5.2.3 Saranan Kepada Masyarakat Besut 132

5.2.4 Saranan Kepada Kerajaan Negeri Terengganu 134

BIBLIOGRAFI 136

LAMPIRAN 141 -147

SENARAI TRANSLITERASI

Bagi perkataan Arab yang digunakan dalam penulisan ini, ejaannya menggunakan transliterasi berikut :

EJAAN			
Huruf Arab	Huruf Rumi	Huruf Arab	Huruf Rumi
ا	a	ط	ṭ
ب	b	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	th	غ	gh
ج	j	ف	f
ح	ḥ	ق	q
خ	kh	ك	k
د	d	ل	l
ذ	dh	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	w
س	s	ه	h
ش	sy	ء	’
ص	ṣ	ي	y
ض	ḍ	ة	h

Huruf (ة) *marbutah* transliterasi menjadi h, tasydid (ّ) adalah digandakan huruf yang sama, manakala tanda " ‾ " yang digunakan ke atas huruf a,u dan I itu adalah menunjukkan vokal panjang. Mana-mana perkataan Arab yang telah diterima sebagai perkataan Melayu dieja mengikut ejaan yang digunakan dalam buku Daftar Ejaan Bahasa Melayu, perkataan yang telah digunakan dalam tesis ini ialah :-

Bahasa Melayu	Bahasa Arab
Akhirat	آخرة
Amal	عمل
Asar	عصر
Ayat	آية
Bilal	بلال
Daerah	دائرة
Dakwah	دعوة
Dalil	دليل
Darjat	درجة
Doa	دعاء
Faedah	فائدة
Fardu	فرض
Fatihah	فاتحة
Fikah	فقه
Hadis	حديث
Hajat	حاجة
Hakikat	حقيقة

Hayat	حياة
Hidayat	هداية
Hijrah	هجرة
Hormat	حرمة
Ibadat	عبادة
Ilmu	علم
Imam	إمام
Umat	أمة
Islam	إسلام
Isyak	عشاء
Istilah	إصطلاح
Jumaat	جمعة
Juz/Juzuk	جزء
Khutbah	خطبة
Khusus	خصوص
Kuliah	كلية
Lisan	لسان
Loghat	لغة
Madrasah	مدرسة

Maklum	معلوم
Makna	معنى
Maksiat	معصية
Manfaat	منفعة
Masalah	مسألة
Mekah	مكة
Muslimin	مسلمين
Natijah	نتيجة
Qiamullail	قيام الليل
Quran	قرأن
Rahmat	رحمة
Ramadan	رمضان
Rasul	رسول
Reda	رضى
Rehat	ريحة
Riwayat	رواية
Sabtu	سبت
Sedekah	صدقة
Silatulrahim	صلة الرحيم

Sunat	سنة
Sunnah	سنة
Surah	سورة
Syaban	شعبان
Syarak	شرع
Syariat	شريعة
Syiar	شعار
Taala	تعالى
Takrif	تعريف
Tarbiah	تربية
Takwa	تقوى
Ulama	علماء
Umat	أمة
Umum	عموم
Wahyu	وحي
Waktu	وقت
Warak	ورع
Wasilah	وصيلة

SENARAI SINGKATAN KATA

Abd	:	Abdul
A.s	:	Alaihis Salam
Bil	:	Bilangan
Cet	:	Cetakan
Dr	:	Doktor
Hj	:	Haji
Hal	:	Halaman
Ibid	:	Ibidem (pada tempat yang sama)
Jld	:	Jilid
Kg	:	Kampung
M	:	Masehi
Mohd	:	Mohamad
Op.Cit	:	Opera citato (Dalam karya yang sama)
Prof	:	Profesor
s.a.w	:	Sallallahu 'Alayhi Wa Sallam
s.w.t	:	Subhanahu Wa Ta'ala
Tg	:	Tuan Guru
t.t	:	tanpa tarikh

SENARAI LAMPIRAN

Lampiran A : Peta Daerah Besut

Lampiran B : Peta Tempat kelahiran dan pendidikan awal Tuan Guru Haji Omar

Lampiran C : Gambar-gambar